

JUHÁSZ ERIKA
BÉKAEGÉRMACSKAHARC

A „homérosi” *Békaegérharc* napjainkig nagy népszerűségnek örvend. A mű jelentőségét mutatja, hogy Arthur Ludwich 1896-ban közreadott terjedelmes monográfiájában a mű 75 kéziratát dolgozta fel.¹ Népszerűségét azonban talán nem is annyira témájának, mint inkább vélt szerzőjének köszönhetette a kiséposz. A *Békaegérharc* tulajdonképpen egy Ílias-paródia, mely olyan jól utánozta az eposz stílusát, hogy az ókorban magának Homérosnak tulajdonították. Plutarchos Hérodotos rosszmájúságáról írott értekezésében (*De malignitate Herodoti*) egy bizonyos Pigrést említ a *Batrachomyomachia* szerzőjeként.² A Suda-lexikon pedig nemcsak a *Békaegérharcot*, hanem a *Margitést* is ennek a Pigrésnek tulajdonítja.³ Egy kéziratban pedig az utolsó sor után olvasható az a bejegyzés, hogy „*egyesekek szerint a kariai T(!)igréstől származik.*” Általában a perzsa háborúkból ismert Artemisia fivérét vagy fiát szokták azonosítani ezzel a Pigrésszel, de az 5. században ilyen nevű költő létezését többen kétségbe vonták. Jacob Wackernagel például a korai császárkorra keltezte a művet,⁴ Helmut Ahlborn pedig a Kr.e. 1. századot jelölte meg a keletkezés idejének.⁵

Az évszázadok során a kiséposz szövege kibővült. Egy-egy költői tehetségű olvasó vagy másoló hozzáköltött, vagy néhány általánosan ismert homérosi sorral kiegészített és így még homéroszibbá tett egyes helyeket.⁶ Ezek a kiegészítések azután a későbbi másolók tevékenységének köszönhetően bekerültek a szövegbe.⁷ A jelenleg rendelkezésünkre álló 305 sornyi szövegből 52 (mások szerint 50) sor, vagyis az egész mű hatoda utólagos betoldás, valószínűleg bizánci szerzőktől.

A *Békaegérharc* népszerűségéhez viszonyítva kevésbé ismert a *Macskaegérharc* című „dráma”, a 12. században élt Theodóros Prodromos munkája. Ez a mű – mai tudásunk szerint – csak 23 kéziratban maradt ránk,⁸ és csak a 20. század második felében került ismét a bizantinológusok érdeklődésének középpontjába.

1968-ban egymástól függetlenül adta ki a *Macskaegérháborút* Helmut Ahlborn Berlinben és Herbert Hunger a *Byzantina Vindobonensia* sorozatban.⁹ Ahlborn a *Békaegérháborút* kommentárral és német fordítással ellátott szövege után a *Macskaegérháborút* csak fordítással közölte, míg Hunger alapos filológiai munka eredményeként kritikai apparátussal is ellátta a szöveget.¹⁰ Annak ellenére,

¹ A. Ludwich (ed.): Die homerische Batrachomachia des Karers Pigres nebst Scholien und Paraphrase. Leipzig 1896.

² Plut. mor. 873 F

³ Suda sv. Πίγρης, II 1551

⁴ J. Wackernagel: Sprachliche Untersuchungen zu Homer. Göttingen 1916. 188–199.

⁵ H. Ahlborn: Untersuchungen zu pseudo-homerischen Batrachomyomachia. Dissertation Univ. Göttingen 1959 (non vidi).

⁶ H. Ahlborn (ed.): Pseudo-Homer: Der Froschmäusekrieg. Theodoros Prodromos: Der Katzenmäusekrieg. Berlin 1968. 12.

⁷ Például a *Békaegérharc* 205. sora (δοῦπιησεν δὲ πρῶτον, ἀράβησε δὲ τεύχε ἐπ’ αὐτῷ) jellegzetes homérosi sor; hatszor fordul elő az Iliasban: Δ,504; Ε,42; Ε,540; Ν,187; Ρ,50; Ρ,311.

⁸ Az ismert kéziratok legfrissebb (bár valószínűleg még nem teljes) katalógusa a <http://pinakes.irht.cnrs.fr/> címen található.

⁹ Ahlborn kiadását lásd fent (6. jegyzet). H. Hunger: Der byzantinische Katz-Mäuse-Krieg. Theodoros Prodromos, Katomyomachia. Einleitung, Text und Übersetzung. Graz–Wien–Köln 1968.

¹⁰ Hunger még csak húsz kéziratot ismert, melyek közül tizenhétet dolgozott fel is. Az újabb kutatások szerint (l. 8. jegyzet) még négy kézirat (Dresden, Sächsische LB, Da. 30; Kalabryta, Moné Megalou Spélaïou, 097; Symi, Anagnostérion ‘Hé Aiglé’, 01; Symi, Anagnostérion ‘Hé Aiglé’, 05) tartalmazza a *Macskaegérháborút*

hogy tudományos szempontból az utóbbi jelent nagyobb segítséget, a szakirodalomban mégis Ahlborn kiadása az ismertebb.

Már a mű címével kapcsolatban is eltérő álláspontok fogalmazódtak meg a tudományos közvéleményben: *Galeomyomachia* és *Katomyomachia* elnevezéssel egyaránt találkozhatunk. Máig tisztázatlan kérdés, hogy az első esetben (ahol a *galé* görög szó rejlik a címben) az eredeti *menyét* jelentés bújik-e meg a szó mögött, vagy a *galé* itt macskát jelent, s a kéziratok csak szóválasztásban térnek el egymástól. Jóllehet ennek a kérdésnek a megválaszolása nem célja jelen dolgozatnak, talán érdemes kis kultúrtörténeti kitérőt tennünk, hogy lássuk, milyen elképzelések húzódnak meg a háttérben.¹¹

A menyét rossz előjelnek számított. Már Aristophanész tesz erre célzást a *Nőuralomban*¹²; Theophrastos pedig a babonás ember kifigurázásakor említi, hogy ha menyét fut keresztül előtte, addig nem mozdul, míg valaki át nem kel előtte az úton, vagy három követ át nem dob az út túloldalára.¹³ Márpedig az ókorban meglehetősen gyakran találkozhatott menyéttel a házak közelében is az ember. A mediterráneumban a macska háziállatként viszonylag későn terjedt el, korábban kígyót vagy menyétet tartottak a házban, ház környékén a rágcsálók ellen. S bár a menyét ügyesebb vadász, mint a macska, rabló természete, kiszámíthatatlan izgágasága,¹⁴ legendás vérszomja¹⁵ és bujasága, s nem utolsósorban kellemetlen szaga miatt a macska fokozatosan kiszorította az ember környezetéből.¹⁶ Az antik világ embere csak lassanként fogadta be otthonába a macskát. Az Egyiptomban már Kr.e. 2000 körül kimutatható szelídített núbiai macska háziasítására a régészeti bizonyítékok szerint csak Kr.e. 400 körül, Magna Graeciában tettek kísérletet. A római szerzők Kr.e. 100 körül már ismerték, de még a Kr.u. 1. században is viszonylag ritka a macska Rómában. Általában ellenszenvvel emlékeznek meg róla az irodalomban, mert nem vetette meg a madárhúst, s akár a házi kedvenceket is felfalta.¹⁷ A

---

szövegét. Hunger viszont egy olyan kéziratot is feldolgozott, amelyben nyomtatott szöveget is kötöttek a kézzel írt oldalak után. Ez a kézirat (Parisinus gr. 2782 A) a francia katalógusban nem szerepel a *Galeomyomachia* címszó alatt felsorolt tételek között. A katalógus szerkesztői a kódexet feldolgozták, leírása a kéziratban szereplő többi szerzőnél megtalálható. A kérdéses helyen azonban (287v–291r) tévesen *Apostoles Michael: In Batrachomyomachiam* szerepel (kétszer). A kódex helyes leírásához lásd: *H. Omont: Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale. Paris 1888. 39–40.* Mivel a fent említett négy kéziratot nem volt alkalmam megtekinteni, a továbbiakban Hunger eredményeire támaszkodom.

¹¹ A menyétnek és a macskának az ókorban betöltött szerepéről legbővebben: *O. Keller: Zur Geschichte der Katze im Altertum. In: Mitt. D. Deutsch. Arch. Inst. 23. Rom 1908. 40–70. Uő: Die antike Tierwelt. I–II. Leipzig 1903–1913 (különösen I. 67–81 és 163–171).* A 20. század végétől ismét megszaporodott az antik állatvilággal foglalkozó munkák száma. Ezekből lásd elsősorban: *J. M. C. Toynbee: Tierwelt der Antike (Animals in Roman Life and Art). Mainz 1983. 54–79. M. Giebel: Tiere in der Antike. Von Fabelwesen, Opfertieren und treuen Begleitern. Darmstadt 2003. 128–129.*

¹² Aristoph. *Eccl.* 792.

¹³ Theophr. *char.* 16.

¹⁴ Ovidiusnál (*Ov. met.* 9, 273–323) és Antónios Liberalisnál (*Ant. Lib.* 29) még csak azt olvashatjuk, hogy Alcmene születésekor egy Galanthis nevű szolgáló becsapta Lucinát (=Eileithyíát), aki késleltette Hercules születését. Bosszúból az istennő menyétté változtatta a lányt, aki állatalakban is megtartotta virgoc természetét, s továbbra is a házban lakott, de kölykeit száján keresztül hozta a világra: „*Strenuitas antiqua manet, nec terga colorem | amiseris suum: forma est diversa priori. | Quae quia mendaci parientem iuverat ore, | ore parit nostrasque domos, ut et ante, frequentat.*” (*Ov. met.* 320–323). Az utóbbi hiedelmet már Aristotelész is lejegyezte, és meg is magyarázta, hogy a félreértés abból ered, hogy a menyét a szájában cipeli kicsinyeit. (*Aristot. gen. an.* 756b 15 és 31). Ailianos azonban már arról tudósít, hogy egy tovasurranó menyét zavarta meg Eileithyíát, s oldotta fel ezáltal a szülést késleltető varázslatot (*Ael. N. A.* 12,5). (*A Physiologus* másképp tudja: „*A Physiologus szerint a menyét szájával fogan meg a hímöt, és vemhessége végén a fülével szül. Bizony rosszul teszik, akik a fülükön át szülnék.*” [Mohay András fordítása] *Physiologus a Zsámboki-kódex állatábrázolásaival.* Fordította Mohay András. Az Utószót és a képmagyarázatokat Kádár Zoltán írta. Budapest 1986. 41.)

¹⁵ Az aiosópi mese szerint (*Aisop.* 59 = Halm 86) a menyét beszökött a kovácsműhelybe, és ott nyalogatni kezdte a reszelőt. Ledörzsölt egy darabolt a nyelvéből, de azt gondolta, hogy a reszelőből származik a vér, és igen megörült neki. Addig nyalogatta, amíg el nem kopott a nyelve.

¹⁶ *W. Marg: Zum Wieseltyp in Semonides' Weiberjambos. Hermes 102 (1974) 153.*

¹⁷ Agathias a 6. században két elkeseredett epigrammát is írt álnok macskájára (αἰλουρος), aki felfalta kedvenc fogolymadarát. (*Anth. Pal.* 7, 204; 7, 205). Sőt, tanítványa, Damocharis is tollat ragadott, hogy tanára

császárkorban (2–5. század) azonban fokozatosan átvette a háztartásban az éléskamrák őrének szerepét. Valószínűleg a hunok is közrejátszottak elterjedésében, mert magukkal hozták Európába a patkányt, és a fokozatosan megszorodó egér- és patkányvészek miatt a macska nélkülözhetetlenné vált.¹⁸

Meglehetősen zavaros a helyzet a szakirodalomban a macska elnevezésével kapcsolatban. Hérodotos használta először az *ailouros* szót (ión αἰλῦρος alakban) az egyiptomi szent macskára.¹⁹ Aristophanés *Acharnaibeliak* című komédiájában valószínűleg vadmacska rejlett a szó mögött, amikor a boiótiai kereskedő lenyűzött macskabőrt kínált eladásra.²⁰ A *galé* elnevezés sem feltétlenül jelent azonban menyétet. A szakirodalomban megoszlanak a vélemények, hogy a Theophrastos által karikírozott babonás emberre szerencsétlenséget hozó menyét valóban menyét, vagy esetleg már macska. Ugyanígy nem egységes az álláspont Theokritos esetében sem, ahol a syrakusai Adónis-ünnepre készülő Praxinoa szapulja lusta szolgálóját, hogy készítsen kényelmes fekhelyet a macskának (a szövegben *galeai* szerepel).²¹

A latin szerzők általában a *felis* vagy *feles* szót használták a macskára. A Kr.u. 4. században élt mezőgazdasági író, Palladius használta először a *cattus* szót, amikor leírta, hogy milyen új feladatot szán a macskának: az articsóka-ágyásokban kellene kipusztítania a vakondokat.²² Rufinus az egyiptomi szent macskákra a *catta* elnevezést használta.²³ A késő antik orvosi szövegekben pedig már nemcsak *catta*, hanem *gatta* formával is találkozunk. A latin forrásokból a *catta* szó fokozatosan bekerült a görög szókincsbe, és a bizánci szövegekben már a *κάτα* vagy *κάττα* formával is találkozhatunk.

Az elnevezésbeli eltérések visszaköszönnek a *Macskaegérharc* kézírataiban és nyomtatott szövegeiben is. Aristobulos Apostolés (más néven: Arsenios Monembasios), az *editio princeps* kiadója *Galeómyomachia*ként hivatkozott rá az előszóban, a szerzőről viszont csak annyit mondott, hogy Homéros kései utánzója. Ez azt jelenti, hogy a legjobb és legrégebbi kéziratot, a *Marcianus Graecus* 524-et nem ismerte, mert abban a *hypothesis* előtt szerepel a τοῦ Προδρόμου (a bejegyzés ugyanattól a kéztől származik, aki a főszöveget is írta), sőt az is valószínűsíthető, hogy előtte a kivakart részen Θεοδόρου állt.

Theodóros Prodromos II. Ióánnés Komnénos (1118–1143) udvari költője volt: császárárt és hadvezéreit verses *panegyrikos*okkal magasztalta. Nagy szerepe volt a szerelmi regény újjáélesztésében: *Rhodanthé és Dosiklés* című regénye Héliodórost utánozza, de a 12. század valóságát és politikai törekvéseit is ábrázolja. A *Macskaegérháború*ban is vannak utalások saját korára. Prodromos kigúnyolja a tudatlanságot, a bujaságot, a pórul járt embereket. II. János halálával elvesztette a *poeta laureatus* rangját, haláláig A szent apostolok-templomban élt, alkalmi verseket írogatván. Már kortársai körében óriási népszerűsége tett szert, de több – a neve alatt hagyományozott – mű esetében is kétséges, hogy valóban ő írta-e őket.²⁴

A *Macskaegérharc* többi kézírata nem nevezi meg a szerzőt, egy részük címet sem tartalmaz. Egy másik nagyon fontos szempont alapján újabb két csoportba lehet osztani a kéziratokat, mégpedig aszerint, hogy a *hypothesis* harmadik sorában és a főszövegben öt helyen a *κάτα*, vagy a *γαλή* olvasatot hozza-e a szöveg. Csak a három legrégebbi kéziratban, a *Marcianus Graecus* 524-ben,²⁵ a

fájdalmát enyhítse, s megrója a macskát, akinek csak a foglyon jár az esze, miközben a házban szabadon szaladgálnak az egerek (*Anth. Pal.* 7, 206).

¹⁸ F. D. Lazenby: Greek and Roman Household Pets. *CJ* 44 (1949) 299–307.

¹⁹ Hdt. 2, 66–67 (hat helyen).

²⁰ Aristoph. *Ach.* 879.

²¹ Theokr. 15, 28.

²² Pall. *op. agr.* 4, 9, 4

²³ Ps-Clem. *Recogn.* 5, 20.

²⁴ Kapitány István – Caruha Vanegelió – Szabó Kálmán: A bizánci és az újjörög irodalom története. Budapest 1989. 115–121; H. Hunger: Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner II. München 1978. 144–145; ODB III. 1726–1727.

²⁵ Venezia, Bibl. Naz. Marc., gr. 524

Palatinus Graecus 7-ben²⁶ és az erről készült másolatban, a *Neapolitanus Graecus* 105-ben²⁷ találkozunk a *κάτα* szövegváltozattal. Hercher, a szöveg első újkori kiadója 1873-ban a *Galeomyomachia* címet és a szövegben a *γαλή*-ből származó alakokat metrikai alapon nem tartotta elfogadhatónak.²⁸ A kérdéses szöveghelyeken ugyanis a szó második szótagja a jambikus versmérték miatt nem lehet hosszú. Ezért találta ki címnek a *Catomyomachia* elnevezést, amely korábban sehol nem fordult elő. Hunger Hercherrel egyetértve meghagyta a szövegben a *κάτα* szóból képzett alakokat. Szerinte a *γαλή* a szöveg hagyományozódása során indokoltan került a kéziratokba. Több kéziratban a *Macskaegérháború* közvetlenül a *Békaegérháború* mellett szerepel. A Prodomos által a 71–73. sorokban elrejtett utalás miatt (tudniillik, hogy az egerek korábban már harcoltak a békákkal)²⁹ a reneszánsz kori másolók számára kézenfekvő volt a két mű közötti kapcsolat.

Nem kérdéses, hogy a két mű között valóban szoros kapcsolat van. Nemcsak a témában és az egyes motívumokban, hanem a nyelvben is megfigyelhető a két mű hasonlósága. Az egerek neveit is csak kis mértékben változtatta meg Prodomos: a békák ellenfelei közül csak *Embasychytrón* és *Tróglodytés*nek nincs párja a macskaháborúban. A tóbafullt *Psycharpax* (Morzsacsenő) pedig a *Katomyomachia*-ban is feltűnik, és halála ott is központi szerepet kap a történetben.

A *Békaegérharc*-ban mindjárt a mű elején, a 9. sorban előkerül a *galé*, ahol azt olvashatjuk, hogy *μὴς ποτε διψαλέος γαλέης κίνδυνον ἀλύξας*. E két utalásból és a menyét-egér háború máshonnan is ismert történetéből Hunger arra következtetett, hogy a békaháború szövegéből kiindulva cserélte ki egy másoló a Prodomos szövegében szereplő *κάτα* szót a *γαλή*-vel, amihez még hozzájárult az előbbi ritka előfordulása is. A *galé*t aztán a későbbi másolók is átvették.³⁰ Véleményem szerint azonban ez nem elegendő magyarázat. Éppen a prodromosi mű említett sorában szerepel a békák mellett az egerek menyétek ellen vívott háborúja is (*πρὸς τὰ στράτευμα τῶν γαλῶν καὶ βατράχων*). A *galón* itt metrikailag is helyes, és Hunger kritikai apparátusa szerint máshol sem szerepel *katón* olvasat. Az eseményt nem úgy idézi fel az egérkirály, mint a jelenlegi gyűlölt ellenség ellen vívott korábbi ütközetüket, hanem mint a régmúlt idők egyik nagy háborúját. Ráadásul a menyétek egész serege ellen kellett küzdeniük (ahogy korábban az aiséposi mesében is), s nem egy főellenséget legyőzni, mint amire most buzdít Kreillos. S talán az sem mellékes különbség, hogy a *Batrachomyomachia*-ban a menyét mindig az összevonatlan *γαλέη*-ből képzett alakban fordul elő, a prodromosi műben pedig az összevont alakok jelentek meg.

A *Békaegérharc* 48–52. sorában Morzsacsenő bemutatkozásában olvashatunk az egerek legnagyobb ellenségeiről:

*Kettő van, mi leginkább rettent engem a földön:
 ölyv és macska (γαλέην), ezek hozzák fejemre a nagy gyászt,
 s még a siralmas csapda, cseles sors szörnyű tanyája;
 legfőképp az ügyes macskától (γαλέην) félek, amely még
 akkor is űz s kikutat, ha előle a lyukba bukunk le.
 (Devecseri Gábor fordítása)*

A 42–52. sor közötti rész azonban későbbi, valószínűleg bizánci betoldás, ami később a bizánci filológusok munkájának köszönhetően fokozatosan el is tűnt a szövegből. Már a 10–11. századra datálható oxfordi kéziratban és egy 11. században készült párizsi kódexben sem találhatók meg ezek a sorok; a 13-tól a 17. századig készült kéziratok közül pedig egyik sem tartalmazza. A *Macskaegérháború* legrégebbi kézirata 1300 körülre datálható, vagyis a *Katomyomachia* másolója, de lehet, hogy már maga Prodomos sem találkozott a kérdéses szövegrészlettel.

²⁶ Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, Palat. Gr. 007

²⁷ Napoli, BN, II C 37

²⁸ Theodori Prodomi *Catomyomachia* ex recensione *Rudolfi Hercheri*. Leipzig 1873. 5.

²⁹ οὐκ οἶσθα, πῶς τὸν πρὶν συνιστῶντες μόθον
 πρὸς τὸ στράτευμα τῶν γαλῶν καὶ βατράχων,
 καὶ συμμάχων κράτιστον εἶχομεν νέφος;

³⁰ *Hunger*: i. m. 1968 26-27.

Végül meg kell jegyeznünk, hogy bár a helyzetet tovább bonyolítja, hogy Prodromos írta az ún. *Egérhumoreszket* is, amelyben egy zsákmányszerző körútján elkapott egérrel vitázik (bibliai idézetekkel) a macska,³¹ ebben a műben Prodromos következetesen az αἰλουρός szóval emlegeti a macskát.

A fentiek alapján talán megkockáztathatjuk azt a feltevést, hogy – jöllehet a *Békaegérharcban* akár macskát is jelenthetett még a *galé* – a *Macskaegérharcban* már csak a menyétekre használta Prodromos, a kéziratokban szereplő eltérésekre pedig más magyarázatot kell majd keresnünk.

Az elnevezés problémája elvezet bennünket egy másik fontos kérdéshez, a *Macskaegérharc* forrásainak kutatásához. Ebben talán segítségünkre lehet a másik, valószínűleg Prodromos korában született költemény, a *Christos Paschón*, mely tulajdonképpen egy *cento*, melyet az ismeretlen szerző antik drámák, elsősorban Euripidés *Médeiája* és a *Bakchánsnők* soraiból állított össze. Ha valóban a 12. században született a mű – és nem Nazianoszi Gergely írta, ahogy egyesek gondolták –, akkor a *Macskaegérharc* forrásainak meghatározásához is sok segítséget nyújthat.³² Mindkét mű olyan dráma, melyet színpadon már nem adtak elő, szerzőik felolvasásra szánták. De hogy az ókori drámához való kötődés látszatát fenntartsák, igyekeztek a külsőségekben utánozni elődeiket. Prodromos művében az ókori dráma számtalan eleme fellelhető. Fel lehet például osztani a mű cselekményét öt színre, a követjelenet is jellegzetes ókori mintákat követ, *stichomythia*, félsorok s nyelvi igényesség jellemzi. A macska pusztulását okozó gerenda valóságos *deus ex machina*ként esik le a tetőről. A külsőségek mellett témaválasztásában és fordulataiban is igyekszik követni ókori mintaképét. A 12. századi mű és a klasszikus görög tragédiák szövegei között felfedezhetők szövegszerű egyezések is, jelen esetben azonban talán még többet mondanak azok a szöveghelyek, melyekben a szóhasználat ugyan eltér az ókori elődtől, a tartalmi hasonlóság alapján azonban mégis a görög tragédiák egy-egy jellemző jelenete juthat eszünkbe.

A darab cselekménye a következőkben foglalható össze:³³ Kreillos (Pecsényekedvelő), az egerek királya megalégeli, hogy a macskától rettegve egész életüket sötét zugokban kell tölteniük, s harcba hívja népét a gyűlölt ellenség ellen. A csata elején elesik fia, Psycharpax (Morzsacsenő). A gyászhiót egy hírnök jelenti az otthon maradt egérkirálynőnek és a Karnak; a Kar keserves jajveszékélésbe kezd, és gyászdalt énekel Psycharpaxra. Eközben ismét követ érkezik a csataterről, aki hírül adja, hogy a macska meghalt. Nem az egerek serege diadalmaskodott felette, hanem a tetőről lezuhanó korhadt gerenda ütötte agyon, a hitves és a Kar mégis örömujjongásba kezd, s a darab a Kar jókívánságaival ér véget.

Jöllehet a magyar fordítás első sora alapján arra következtethetünk, hogy Karsay Orsolya a fordítás során Rudolf Hercher kiadását követte,³⁴ az alábbiakban Herbert Hunger szövegkiadását idézem:

Ὅμεινέτις Κρεῖλλου
ὦ πόθεν, ποῖ; τῶν πόνων ἰαλέμων.

Χορός
ἰαλέμων, ὦ καὶ πάλιν ἰαλέμων.

³¹ J. T. Papademetrou: Τὰ Σχέδια τοῦ Μυθῶς: New Sources and Text. Classical Studies Presented to Ben Edwin Perry by his Students and Colleagues at the University of Illinois, 1924-1960. [Illinois Studies in Language and Literature 58] Urbana 1969. 219–222.

³² Ružena Dostálová szerint Eustathios körében íródhatott: R. Dostálová: Die byzantinische Theorie des Dramas und die Tragödie Christos Paschon. 16. Internationaler Byzantinistenkongress. Akten II/3. JÖB 32/3 (1982) 73–82.

³³ A *Macskaegérharc*ból magyarul csak az utolsó 57 sor jelent meg Karsay Orsolya fordításában: Kapitányfy István–Dimitrios Hadzisz: A bizánci irodalom kistükré. Budapest 1974. 380–381.

³⁴ Hercher a kéziratokban szereplő πόθεν, ποῖ szöveget javította πόθι παῖ-ra. Hunger szerint a *honnan? hová?* olvasat védhető, mert a Prodromos neve alatt fennmaradt *Rodanthé és Dosiklés* című szerelmi regényben található hozzá párhuzamos szöveghelyet.

᾽Ομενέτις Κρεῖλλου
 ἄ ἄ λέλοιπας τὸν λύχνον τῆς ἡμέρας.

Χορός
 330 ἅπανθ' ἅπαντα τοῦ βίου τέφρα κόνις,
 ἀπαξάπαντα τοῦ βίου σκιὰ μόνον.

᾽Ομενέτις Κρεῖλλου
 οἱ οἱ, παρήλθες, ὦ Ψυχάρπαξ, ὦ τέκνον.

Χορός
 ἄρκεῖ. τὸ λοιπὸν βαῖνε μὴ περαιτέρω·
 ἤδη βλέπω γὰρ ἄγγελον ταχυδρόμον.

᾽Ομενέτις Κρεῖλλου
 335 δέδοικα, μὴ πάλιν τι δεινὸν μοι φράση.

Χορός
 οὐκ, ὦ σεβαστή.

᾽Ομενέτις Κρεῖλλου
 πῶς ἄρ' οἶδας, πῶς ἄρα;

Χορός
 φαιδρῷ προσώπῳ τὸν δρόμον διατρέχει.

᾽Ομενέτις Κρεῖλλου
 ὥς εἶθε χρηστὸν ἄγγελον, Ζεῦ, μοι πρὸς.

Ἄγγελος
 ἡ δεσπότης πέφυκε ποῦ τις εἰπάτω.

Χορός
 340 πάρεστιν ἰσοῦ, καὶ θέλεις εἶπερ βλέπε.

Ἄγγελος
 πάγχρυσε, φαιδρὰ μὴ τεθλιμμένη γίνου,
 κάμοι βράβευε δῶρα τῶν ἀγγελμάτων.

᾽Ομενέτις Κρεῖλλου
 ἔξειπε, μὴ χλεύαζε κομπορρημόνως.

Ἄγγελος
 ἦν μοι νέμης πρῶτιστα δῶρα τοῦ λόγου.

᾽Ομενέτις Κρεῖλλου
 345 εἰπόντι δώσω καὶ παράσχω συντόμως.

Ἄγγελος
 τέθνηκεν ἡ τάλαινα κάτα τῷ μόθῳ.

Hunger elsősorban a 333. sor elején álló ἄρκεῖ-re keresett párhuzamokat. A *Médeíán* kívül egy euripidési *Phaetón*-töredékben talált még hasonlóan szerkesztett sorokat, de a szövegkörnyezet ott teljesen eltérő beszédhelyzetre utal.³⁵ Úgy gondolom, hogy – noha szövegszerű párhuzam nem

³⁵ ἄρκεῖ· πέποιθα γὰρ σε μὴ ψευδῇ λέγειν. (Eur. *Phaet. frg.* 773, 9 Nauck);

mutatható ki – Prodromos művének olvasása során mégis inkább Aischylos *Heten Thébai ellen* című műve juthat eszünkbe, ahol – miután egy szemtanú hírnök beszámolt az argosi had közeledtéről és szándékairól – a thébai nők kara kétségbeesett siránkozásba kezd. Eteoklés egyre erőteljesebben próbálja csitítani a jajveszékélő nőket, de a panaszáradatnak csak a gyors iramban érkező kém újabb feltűnése vet véget. Jelen esetben a Psycharpax halála miatt az egérkirálynővel együtt kesergő Kar jajgatása szintén a hírnök megjelenése miatt szakad félbe. Aischylosnál a Kar – csakúgy, mint a következő sorban a hitves – remegve várja az újabb híreket.

A Kar megállapítása, hogy a hírnök ábrázatából ítélve a hír talán kedvező lehet (337. sor), szintén ókori előképre vezethető vissza. Hunger a φαιδρῷ προσώπῳ-ra is talált párhuzamot Sophoklés *Elektrájában*.³⁶ Úgy gondolom azonban, hogy – jóllehet más szavakkal – mégis közelebbi párhuzamot mutat Sophoklés *Oidipus király* című tragédiája: Oidipus a Delphoiból hazatérő Kreónt megpillantva bizakodva szól a paphoz, hogy talán jó hírt hoz, mert „*vígan csillog a szeme*” (λαμπρὸς ὥσπερ ὄμματι). Oidipus Apollónhoz, az egérkirálynő Zeushoz fohászkodik, hogy jó hírt küldjön neki.

A hírnök eloszlatja az úrnő félelmeit, de mielőtt részletes beszámolójába belekezdene, követeli jussát a kedvező hírekért. A követ tapintatlan kérése az előzmények ismeretében megdöbbentő lehet. Elképzelhető, hogy Prodromos itt is egy ismert jellemet akart kifigurázni, de a kritika még súlyosabb azáltal, hogy egy közismert példát, egy – kétségbeesett, de nem biztos rossz hírek tudomásulvétele után lefolytatott – beszélgetést használt fel ilyen tragikusan megfestett helyzetben, nevezetesen Sophoklés *Trakchisi nők* című darabjából: Déianeira úrnő, a háborúskodó Héraklés otthon hagyott hitvese és a Hírnök párbeszédét.

A szöveg egészének hasonló jellegű átvizsgálásával érdekes eredményekre juthatunk. A szövegbeli egyezéseket vizsgálva Herbert Hunger hatvan párhuzamot talált a görög tragédiákkal. Ezeknek kétharmada származott az ún. bizánci triászokból, vagyis a bizánci filológusok által kanonizált tragédiákból,³⁷ mintegy húsz idézet pedig más művekből való. A görög tragédiaszerzők egyéb, a kánonon kívüli darabjaiból származó idézetek, szófordulatok esetében csak óvatos kijelentéseket tehetünk. Ezek nemcsak az eredeti művek révén, de az idézetgyűjtemények és más műfajok, például éppen a Prodromos által is művelt újjáéledő szerelmi regényen keresztül is utat találhattak a későbbi szövegekbe.

A *Macskaegérháború* jelentőségét abban látom, hogy a 12. századi Bizánc politikai életére, társadalmi helyzetére, jellegzetes figuráira történő utalásokon túl a tragikus szövegek bizánci továbbéléséhez is adatokkal szolgálhat. A görög drámákat felidéző jelenetek és Prodromos feltételezhető szándéka, hogy hallgatósága (és olvasótábora) is rá fog ismerni ezekre a jelenetekre, talán lehetővé teszi számunkra, hogy majdan kiegészítsük azon művek listáját, melyeket a 12. századi tudós körökben még nagy valószínűséggel olvastak. A szöveg alapos vizsgálatával pedig talán sikerül még néhány morzsát elcsennünk immár nemcsak Homéros, hanem Aischylos, Sophoklés és Euripidész asztaláról is.

JUHÁSZ ERIKA
MTA–ELTE–PPKE
Ókortudományi Kutatócsoport
E-mail: juhaasz.erika@gmail.com

ἀρκεί· τί δ' ὄρκῳ τῷδε μὴ ἡμῶν πάθοις; (Eur. *Med.* 754).

³⁶ τοῦτ' ὅπως μήτηρ σε μὴ ἡγνῆσεται φαιδρῷ προσώπῳ νῶν ἐπελθόντων δόμους; (Soph. *El.* 1297–1298).

³⁷ Aischylos esetében a *Leláncolt Prométheus*, a *Heten Thébai ellen*, a *Perzsák*; Sophokléstól az *Aias*, az *Elektra* és az *Oidipus király*; Euripidéstől pedig a *Hekabé*, *Orestés* és a *Föníciai nők* került be az iskolai oktatásba, ami segítette fennmaradásukat.